

XII. L E V É L.

Költ Komáromban, Böjt Elő Havának
10. Napján.

Az Értz-nemeknek nehézségekről.

Leg-nehezebb az értz - nemek között

1.	A'	-	-	-	-	Platina.
2.	Ezt követi a'	nehézségben az	Arany.			
3.	Azután megy az	-	Ón.			
4.	Az	-	-	-	-	Ezüst.
5.	A'	-	-	-	-	Réz.
6.	Az	-	-	-	-	Atzél.
7.	A'	-	-	-	-	Vas.
8.	A'	-	-	-	-	Tzin.

A' Platina nem régen találtatott-fel Á-
mérikában, 's neveztetik másképpen Pintói
ezüstnek, vagy fejer aranyak. Kemény
mint a' Vas; de a' mágnes kő által femmit
fem húzatik: könnyen pallérozható, olyan
nehéz, vagy még valamitskével nehezebb
is mint az arany, a' mellynek egy tseppje
19. tsepp vízzel egy nehézségű. Semmit
fem változik a' Platiná fem a' levegő-égben,
fem tűzben, fem vízben, fem semmi fava-
nyúfágokban vagy acidumokban, hanem tsak
a' választó-vízzel ólvasztathatik-el. A' Spa-

nyolok kezdették eleinten ezzel az értz nemmel az aranyat meg-elegyíteni, a' melly elegyítést nem lehetett külömben észre-venni, hanem ha az aranyat meg akarták olvasztani. Azért is a' Spanyol Király ennek bányáit Ámerikában bé-záratta, és az azzal való kereskedést meg-tiltotta. Tsudálatos benne az, hogy a' leg-nagyobb tűznek is ellent áll; a' nap' fúgarai által pedig, ha azokat üveg tükörön botsátják által, hamar meg-olvasztatik. Macquer és Baumé híres Franzia Chémicusok így olvasztottak-meg egy darab Platinát 1758-ban, és annak utánna kalapáts alá vették. Azt írják némellyek, hogy a' Spanyolok ki-találták azt a' mesterféget, melly fzerént a' büdös-kő, és egérkőnek vagy ársenicumnak fegítfege által a' Platinát meg-olvasztották, 's belőle gombokat, kard markolatokat, tüköröket, 's üveg-tsöket vagy telescopiumokat készítették.

Ingenhouss Anglus, de Bétsben lakó Orvos Doktor, , fok egyéb szép tapasztalásai után, meg akarta próbálni azt is, mellyik értz-nem veszi-bé leg-könnyebben a' melegféget vagy a' hidegféget. Egy Jannetti nevű Párisi Ötvössel készítettett mindenik értz-nemből hosszú drótokat, mellyek között mindeniknek vastagsága vólt egy íznek $\frac{1}{22}$ egy huszon-kettőd része. Ezeket

ket a' nyóltz-féle drótokat, azon időben, olvasztott vialzba mártotta nyóltz íznyire, 's minekutánna a' vialz meg-faggyott rajtok; azután két íznyire mártotta őket meleg olajba, míglen mindenik a' melegségnek ugyan azon grádusát vette magába. Azután szorgalmatosan meg-vizsgálta, mindenik dróton hány íznyire 's lineára olvadt-meg a' vialz. E' meg-lévén, ismét hideg vízbe mártotta végeiket, 's arra vigyázott, miképpen kezdett meg-fagyni a' vialz mindenik dróton. Sok tapasztalásai után úgy találta; hogy mind a' melegségnek mind a' hidegségnek leg-jobb conductora vagy vezetője az *ezüst*. A' többek pedig utánna e' renddel következnek: *arany, tzin, réz, platina, atzél, vas* és *ón*. — Igéri ez a' fáradhatatlan természet'-vizsgáló Bölts, hogy több ilyen tapasztalások alá fogja venni az elegyítettett értz-nemeket is, hogy azoknak is, mind a' melegségre mind a' hidegségre nézve e' béli minéműégeket ki-tanúlhassa.

Eggy fok tolvajoktól háborgattatott mézőségben laktak egy időben két földes Urak, 's minekutánna fok pufztításokat szenvedtek volna, minthogy egymás közt ritkán vóltak békeféségben, végre abban egyeztek-meg, hogy soha eggyik a' másikat ne

M z

bán-

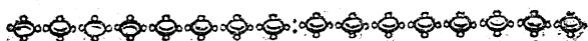
bántsa, örökös barátságot esküdtek, 's mindenik azt ígérte, hogy ha valamelyiknek jószágára a' tolvajok rá törnek, azok ellen mind ketten egygyesült erővel menjenek. — E' frigy-kötés szerint bóldogúl is éltek egynehány esztendeig, a' még soha nem tapasztalt békeességnek örömét kóstolták, minden jószágaik virágoztak, gazdafágok öregbedett. — De fokára az egyik, a' ki idősebb vólt, 's magát hatalmasabbnak tartotta, el-felejtkezvén arról, melly fok ínséget okozott néki hajdan az egyenetlenség, 's némellyektől, kiknek könnyen hitelt adott, szüntelen ingereltetvén, kezdte a' másikat háborgatni, hol egy hol más méltatlanságot rajta követni, a' közönséges tanácskozásból ki-zárni, tsak azért, mert némelly mellesleg való dolgokban nem úgy hitt mint ő, egy szóval minden ki-gondolható módon mind addig ingerlette azt, míg az is a' maga óltalmazására kéntelenítettett fel-támadni, 's ekképpen viszsa jött a' régi egyenetlenség. Ezt meg-tudván a' tolvajok, hol egyiknek hol a' másiknak jószágára rohantak, azt el-pusztították, gyermekeiket foglagra vitték, 's majd az idegenek az ő örökségeket el-foglalták. — Ki ki tudhatja a' Históriakból, hogy a' mi Eleinknek minden nyomorúfágaikat az egyenetlenség okozta, ha a' régi bóldogtalan időket elő nem hordjuk

juk

juk is. — Ha az 1606-ban Bétsben kötött békeiség szerint soha egyik Vallás a' másikat nem bántotta volna, hanem a' mint szentül ígérték, minden juisaival élni engedte volna: úgy több volna most leg-alább is fél millió született Magyarokkal Hazánkban, és nem volna semmi szükség a' Svábokra, hogy ide jöjjenek azt népeíteni. — Mindég igaz volt a' Magyarokról az a' példa beszéd: *Kárán tanul a' Magyar*. Reményljük, hogy Kedves Hazánkknak olly fok és még mo t is egészen bé nem gyógyúlt febei, eléggé meg-tanítottak minden józanon gondolkozó Hazafijakat arra, melly jó, és melly nagy hasznára szolgál az egész Országnek a' Keresztyéni türedelem, és a' bevett Vallásoknak szabad gyakorlások. — Soha sem kell azt kérdeznünk a' II-dik Jó'sef kegyes szárnyai alatt, *mitsoda vallású ez az ember?* hanem csak azt, ha hűféges jobbagy é? jó Hazafi é? és a' ki ollyan, bár akármelly vallású légyen, azt mint lelki barátunkat 's mint testvér atyánkfiját úgy kell szeretnünk. —

A' Találós Mese volt *sült Koppan*; a' Rejteti Szó *Szarvas-Tag*, mellyből kitélik *szaru, vas, szarvas*.

Ta-

Találós Mese.

Tengeren, szárazon egyre születtetem,
 Születésén 's végén leg-nagyobb termetem,
 Éltem' kezdetétől szinte közepéig
 Fogyok; de majd ismét meg-növök végéig.
 Leg-közép koromban így leg-kifsebb vagyok,
 Földön vizen járok, nyomot még sem
 hagyok.
 Szathmárról.

Rejtett Szó.

A' Magyar nyelv nevét hat lábokra tette;
 Diánna 's Apolló-Anyja úgy szerette,
 Hogy ámbár Bellóna szoptatta helyette,
 De nevét egygy betűt váltván annak vette.
 Ne tsudáld hogy illy szép 's okos nemzetsége,
 Mert Cato, 's Helena Magyarban vérsége.
 E' két szó nevemnek minden mesterlége,
 Abból egészen áll 's zárja ennek vége.
 Sárközy István.

A' Duna'nak nap-nyugoti oldalán fekszenek e' következendő helységek.

I-ször Ó vár, (Altenburg.) Hajdan ennek a' Városnak nagy szabadsága vólt, mellyet meg-mutat még ma is a' petsétje:
Sigillum Reipublicæ O variensis: az Ó vá-

vári Köz-társaságnak petsétje. Itt lakott Salamon Magyar Országai Király, 's itt múlattatta őt' az ő udvari móriója Markalf. Lajos Király ezt az Ó várt ajándékozta huzon nyóltz hozzá tartozó helységekkel a' maga testvér húgának Annának, mikor Ferdinánd Értz-Hertzegnek adta felefégül. A' következő időkben mind azoknak a' Magyar Országai Királynéknak örökfégek lett ez, valamelyek az Auszriai házból származtak; valamint a' Magyar vérből származott Királynék bírták vólt Nagy-bányát. Ma Ó várt és az egész Uradalmat bírja Albert Hertzeg; a' ki míg Pofonban lakott vólt, fokszor gyönyörködtette magát az itt való vadászással. A' régi vár, mellyben Salamon Király lakott, és a' mellyben még ma is fok olvasható metszések találatnak, már ma magazinná fordítottatott. Van benne egy posztó és flanell fábrica, melly ha tökéletességre mehet, tizen két ezer embernek élelmet adhat.

II-szor Mosony, népes helység a' Duna partján. Itt szoktak ki-rakodni a' kereskedő hajók, 's öt hat száz szekerek is gyakran készen várták őket a' Duna partján. A' régi időkben neveztetett ez *Musenburgum*, vagy *Limusának*: nagy erőtség vólt, és Salamon Királynak fokszori lakó-helye, míglen 1271-dik esztendőben Ottocártól el-pulz-títottatott.

III-szor Nagy - Győr, Faurinum, melly 1742-ben tétetett Királyi Várofsá. A' régi Rómaiaktól neveztetett Arrabónak, a' régi Írásokban Javarínumnak. Osztattatik küllő és belfő városra; a' belfőben vagynak 676. házak, négy ezer öt száz harmintz öt lelkek. Az új városban vagynak öt száz nyoltzvan hat házak, öt ezer száz hufzon kilentz lelkek, mind öszve pedig a' hostátjaival vagynak benne mint-egy tizen három ezer lelkek. A' belfő város egy a' leg-szebb városok között Magyar Országban. A' küllő városok 's hostátok a' vizeknek áradásainak gyakran ki-vagynak tétetve, és azért is egészségtelenek.

IV-szer Esztergom, mellyhez tartozik az úgy neveztetett Királyi város, melly már négy száz esztendőktől fogva ezt a' nevet viseli. Ennek közepén vagyon a' Tanáts-ház; ez előtt van a' Sz. Háromfág' képe, 's oda közel a' nagy templom, melly faragott kövekből vagyon építetve. 2-szor a' Tamás hegye, mellyen sok szépen épült házak vagynak. 3-szor a' vár, melly magas hegyen fekszik, 's alatta vagyon a' vízi-város, melly mindenkor a' Magyar Országi Prímásé. A' régi időkben egy gyönyörűféges templom vólt itt, melly a' Magyaroktól szép templomnak hívatatott, de a' Törököktől lerontatott, ki-vévén egy kis kápol-

polnát, mellyet Cárinalis Bakáts építtetett, 's a' mellyben egyy fejer alabástrom oltár taláztatott. Érsek Barkótzai ezt a' Várost nagyon kezdette szépíteni, 's a' Káptalant is, melly 1540-től fogva Nagy Szombatban tartozik, ide vizsfa akarta szállítani. A' mostani Érsek Hertzeg Battyáni József Országunk' Prímásza kegyelmesen meg-engedte, hogy azok a' hat Oskolák, mellyek eddig a' vízi-városon vóltak, a' Királyi városba által-tétefsenek. Meg-jegyzésre méltó e' Városról az is, hogy István Király itt született a' Világra. A' lakosok Magyarok és Németek, 's szám szerént mint egyy 6000-en vagynak.

V-jör Visegrád, a' melly a' Históriában igen esméretes. Hajdan neveztetett ez, *Altum castrum*, *Altus lapis*, Magas várnak, vagy Magas könek. A' Visegrádi nevet akkor említik leg-először a' Historiák, mikor László Király alatt, Salamon Király, a' ki Ó váratt lakott vólt, ide tetetett fogfágra, és más fél esztendeig itt raboskodott. Az ő ki-szabadulásának alkalmatósága e' lett, t. i. a' Sz. István tetemeit, mellyek 45. esztendőktől fogva itt tartattak, más helyre akarták vólna vinni, de a' temető kövét el-nem fordíthatták. Egyy Cháris nevezetű Próféta ászszony azt jövendölte, hogy addig a' Sz. István tetemeit ki nem lehet ásni, míg Salamon Királyt szabadságába vizs-

fza nem állítják; azért is szabadon botsátot-
ták őtet. — Ebben a' várban lakott vólt
Károly Király, és 1310-ben a' Magyar Or-
szági Koronát is ide vitette; itt innepelte
háromszor a' maga házasságát: de 1327-ben,
Májusnak 15-dik napján nagy szerentsétlen-
ség esett mind magán, mind feleségén, és
három fíjain, Lajosonn Andrásonn és Istvá-
nonn. T. i. egy Szák Felícían nevű meg-
hitt embere, a' kinek mindenkor szabad vólt
bé-menni hozzá, egész Királyi házat ki-
akarta végezni, 's vatsora idején ki-vontt kard-
dal bé-ment a' Király' szobájába: a' Király-
nének négy újját el-vágta, 's már éppen a'
Király fíjakra rohant, mikor szerentsére a'
Hof-mester bé-lépett, 's ezt a' gonosz tévőt
meg-ölte. A' Fő-Rendek ezért a' fekete
tselekedetért ennek a' gyilkosnak minden
familiáját az Országból ki-írtották, 's jószá-
gát a' Hof-mesternek ajándékozták. Ennek
a' végezésnek alája írták vólt neveiket két
Érsekek, tíz Püspökök, a' Palatínus, a'
Kints-tár mester, az Erdélyi Vajda, a' Szól-
noki Gróf, a' Tóth Ország' és Machó' Bán-
jai, a' Királyné Kints-tartója, és a' Pofoni
Gróf. — Ez a' gyilkosság meg-feketítette
egy kevésé ezt a' várat: de annakutánna
fok ditsőféges történetek újra meg-ékesítet-
ték ezt. A' többek között egyszer Márton
napján négy Királyok vóltak jelen e' vár-
ban,

ban, hogy egymással Szövetséget kössenek: úgymint János a' Cseh Országi Király, az ő Fija IV-dik Károly, a' ki azután Római Tsászárrá lett, Kasimir a' Lengyel Országi Király, Nemagna a' Boszniai Király. Mind ezek a' Felsőleges Vendégek a' Királyi palotában tartózkodtak, melly álltt akkor három száz ötven szép szobákból. Az ő elmenetelekkor mindnyájan gazdag ajándékokat vettek. A' Cseh Országi Király, némelly pompás nyergeken kívül, nyert ajándékba egy schach táblát, melly Jáspisból, aranyból és gyémántokból volt ki-rakva. A' Lengyel Országi Királynak adatott ajándékok sem voltak alább valók. Ezek a' Királyok pedig olly számos kísérőkkel voltak, hogy tsupán tsak a' Cseh Országi Királynak Kísérőinek minden napra 2500. kenyér adattatott; a' sok ételeken, italokon, szénán és abrakon kívül. Ez a' látogatás olly igen el-terjesztette a' Magyar Országi Királynak Károlynak hírét; hogy mindenek kívántak vele szövetséget kötni. 1333-ban látogatására jött *Locha*, a' Rufsi Hertzeg, 's minekutánna örökös békefséget kötött volna vele, nagy ajándékokkal vissza bocsátatott. Mind ezekkel Visegrád azt érdemlette, hogy közönségesen *Békefség-templomának* neveztetett. 1339-ben ismét ide jött Kasimir a' Lengyel Országi Király, 's látván már

már, hogy nem lesz' semmi Örököse, a' Károly első Szülöttének Lajosnak, a' kit Fijának fogadott vólt, a' maga Birodalmát által-íratta. — Három esztendővel ezután meg-hólt itt Károly Király, 's az ő hólt teste Fejérvárra vitettetett. — Egynehány hónappal azután ismét ide jöttek Kasimir, és János a' Brandenburgiai Márkgraf, az ő halotti pompájának inneplésére. A' Királynak halála után itt lakozott Er'sebet Királyné, és az ő Fija Lajos, a' hová az ő idejében fok-féle foglyok hozattak Erdélyből és Oláh Országból. A' Kis Károly igen nyomorúfágosan végezte itt életét, 's az ő teste a' nézésre ki-tétettetett. A' Királyné el-vívén innen a' Koronát Austriába, igen fok háborúfágoknak lett az alkalmatósága. 'Sigmund Király alatt kezdett alább szállni ennek a' Várnak ditsősége, a' ki itt tsak akkor múlatott, mikor az Ország' dolga kívánta. Amaz egész Magyar Országnak nagy bóldogítója Mátyás Király, rész szerént meg-újította, rész szerént pedig több épületekkel úgy meg-ékesítette Visegrádot, hogy *Oldh Miklós*, annak szemmel látó tanúja alig talál szókat Magyar Országról írt munkájában, annak le-rajzolására. Bámulással lehet olvasni az ő Könyvében, a' Mátyástól itt építetett vadas és virágos kerteket, a' márvány' és alabástromból tsinált szökő-kútakat, a'
gyö-

gyönyörűfélegesen ki-faragott kilentz Múfákat, mellyek a' Mátyás Király' győzödelmeinek pompás Inepjein, rész szerént fejer rész szerént veres bort botsátottak szájokba. Leírja továbbá *Oldh Miklós* a' halas tavakat, sétáló helyeket, 's egyéb bámúlásra méltó készületeket. A' várban lévő templomban három magas oltárok tsupa alabástromból készültek, 's a' benne lévő nagy orgonának sípjai mind ezüstök voltak. A' Királyi palotához, 's a' benne lévő pompás szobákhoz hasonlókat, Pári'son kívül, sohol sem lehetett találni. — Mikor egyszer a' Török Követ itt Visegrádban Mátyás Királyhoz bé-ment, annyira el-bámúlt a' szobáknak ragyogó szépségeiken, hogy ijedtében nem tudott többet szólani ennél; *Cæsar salutat*, a' Tsászár közönti. A' Pápa Követje pedig, a' ki itt a' Királynál múlatott, földi paraditsomnak nevezte Visegrádot. — Érsék Vitéz itt tartatott fogfágban egynehány hónapokig. Ugyan Mátyás Király nagy szabadfágot adott itt a' lakosoknak: de mivel azzal vissza éltek, az 1492-dik esztendőben tartattatott Ország-gyűlésében el-vesztették azt. 1518-ban II-dik Lajos, mint a' Koronához tartozó jószágot, a' maga Szakátsnéjának ajándékozta azt. — A' Török háborúban fok ostromot ki-állott ez. Egyszer Amadé Péter Commendánfsága alatt szomjúfág

fág által vétetett-meg, 's noha a' Törökök azt ígérték, hogy a' katonáknak meg-kegyelmeznek, de még is rút hit-fzegéssel lekontzolták azokat, ki-vévén Amadét; a' kinek Mehemet Tsászár meg-kegyelmezett. Ismét a' Magyarok' kezekre került a' vár 1540-ben, 's azután is a' Paulinus Erémiták és fok parasztok által, az ostrom ellen erősen óltalmaztatott. Minthogy már ma e' hajdan kies Városnak helyén nem lát egyebet az útaxó a' rakás köveknél, ide illik Tímonnak ama verse:

Inspice natales Vicegradi; et funera; dices:

Destruxisse homines; sed posuisse Deos.

Nézd *Visegrad*' régi 's mai állapotját,

Tsudáld abban Isten', 's ebben ember'
újját.

VI-szor Buda, ez a' Gyűjteménynek II-dik Negyedjében hosszán le-írattatott.

VII-szer Tólna; nevezetes helység Tólna Vármegyében, három mért-földnyire Kalotsához. Itt esik a' Gógányi Sziget, melly az Érszeknek nagy hafznot hajt. Hajdan a' Városok közzé számláltatott vólt ez; 's Lajos Király itt tartatott Ország Gyűlést 1518-ban.

VIII-szor Moháts; fél órányira esik a' Dunához Baranya Vármegyében, négy mért-földnyire Siklóshoz. Még ma is siralmas ennek tsak említése is minden igaz szívű

vü Magyarinak, azért a' nagy vér-ontásért, mellyet itt a' Törököktől szenvedtek vitéz Eleink 1526-ban. El-estek itt Lajos Királyon kívül két Érsekek, hat Püspökök, huzon nyóltz Mágnások, számos Fő-Nemesek, sok tanuló Ifjak, a' kik a' Pétsi Akadémiát ideig oda hagyván, Hazájok mellett hartzolni kívántak. Itt született e' világra Bersefits Márton, a' ki Forgáts Ferentznek a' Várad Püspöknek nagy barátja vólt, és I-ső Ferdinándnak halálára szomorú Verseket adott-ki. — Péterváráról és Zimonról láss fellyebb,

Eggy jó falusi Oskolának rövid le-írása.

Valamelly útzók Német Országban *Récán*ban meg-fordúlnak, nem győzik az ott lévő kis oskolát elegendőképpen dítsérni. Maga költségén építtette ezt igen kies helyen a' Helységnek földes Úra *Rochow*, 's ragasztatott hozzá eggy élő fákkal bé-ültetett kereteskét is. — Az Oskola Mester itt *Bruns*, a' Prédikator pedig *Rudolph* nevezetü, 's mind a' kettő jó lelki esméretü, 's a' közjót eggy szívvel 's lélekkal munkálódó ember. — — Azt írja a' többek között *Zerennner*, hogy Májusnak 13-dik napján reggeli hét órakor ment-bé ezen oskolába, 's mindjárt az öröm miatt el-fogódott szíve, a' mikor meg-lát-

látta az itt öszve gyűlt tsínos és figyelmező gyermekeket. — *Bruno* a' ki már köztök volt; énekeltette őket, 's azután maga hallató szóval imádkozott előttök, melly imádfágnak minden szava meg-mutatta, hogy ő azt a' maga érzékeny szívéből mondotta. — E' meg lévén kezdett a' tanításhoz, melly a' Kátekismus szerínt állt akkor az Isten' tökéletességeiről. — — Mint ha egy *Socrates* állt volna e' gyermekek között, olly böltsen oktatta őket szüntelen való apró kérdések által, és meg nem engedte, hogy valamit könyv nélkül meg-tanúljanak a' mit nem értenek. — Egy gyermek a' többek között azt mondván, hogy nints az egész világon olly pontotska, mellyben teremtéseket nem lehetne találni, bár ha mi azokat nem látjuk is. — Kérdeztem tőle, így szól *Zerrenner*, honnan tudja ő azt? — Erre két gyermek fel kiáltott. Egyik így. *En hiszem.* A' másik. *Úgy vélem.* *K.* Mit értetek ezen a' szon *vélem?* — *F.* Mikor úgy gondolkozom, hogy több okom van arra hogy így, mint sem másképpen gondolkozom. — *Hiszem* pedig, mikor vagy a' magam okaim vagy a' mások bizonyfágnik után meg-győzöttetem. — — *K.* Miért véled már most azt, vagy miért vélekedsz úgy, hogy nints a' Világon egy pontotska is, mellyben teremtés ne volna?

(A' többi következik.)